
UDK 821.163.42.09 Vučetić, Š.
821.163.42'282.3:801.6
Izvorni znanstveni rad

Jelena Vlašić Duić
Filozofski fakultet, Zagreb
Hrvatska

VERBALNI HUMOR U VUČETIĆEVOJ ČAKAVSKOJ POEZIJI

SAŽETAK

Verbalni humor proučava se na korpusu koji pripada hrvatskoj književnosti pisanoj čakavskim književnim jezikom. Analizira se ponavljanje kao osnovni postupak verbalnoga humora te govorno ostvarenje humora u pjesmama iz zbirke Libro Dubaja Marusa Šime Vučetića. Budući da jedinica koja se ponavlja ne nosi nove sadržaje, sam je čin ponavljanja svojom nefunkcionalnošću smiješan. U istoj se funkciji upotrebljava i postupak gomilanja u kojem višestruka nizanja riječi nasmijavaju svojom količinom i svojim neskladom. Svaki se postupak verbalnoga humora promatra kroz zvukovno ostvarenje, pa se otkriva kojim se i kakvim sredstvima govornoga glasa postiže humoristični učinak.

Ključne riječi: *Vučetić, Šime
verbalni humor, govorne vrednote, analiza književnog djela,
čakavska poezija, hrvatska književnost*

UVOD

Lingvisti, psiholozi i antropolozi definiraju humor kao *događaj ili objekt koji mami smijeh, koji zabavlja ili je šaljiv*. Humor se implicitno, a ponekad i eksplicitno, definira kao smijeh. Termini *smiješno* i *komično* u ovom se radu upotrebljavaju kao sinonimi, a terminom *humor* objedinjuju se smiješni, komični i humoristični efekti. Humor se u hrvatskom pjesništvu pisanom čakavskim književnim jezikom ne smije promatrati s glotofagijskoga stajališta prema kojem je čakavski dijalekt dostatan tek za realizaciju komičnog. Verbalni se humor u Vučetićevoj zbirci *Libro Dubaja Marusa* (Vučetić, 1987) promatra sa stajališta čakavskoga književnog jezika, u okviru čakavskog jezika, a ne izvan njega, jer pogrešan je pristup prema kojem smijeh izaziva *evolutivni zastoj dijalekta*. Ciceron je u djelu *De oratore* prvi klasificirao humor s lingvističkog aspekta. Usporedi li se Ciceronova klasifikacija sa suvremenom, može se zaključiti da su razlike neznatne. Razlikuju se dvije vrste humora: humor u riječi (*de dicto*) i humor u stvari (*de re*). U ovom se radu proučava humor u riječi, humor koji stvara jezik, tzv. verbalni humor (prema: Attardo, 1994:27). Pjesnički je tekst idealna podloga za humor. Višeznačan je i nastoji reducirati uporabu pretjeranog broja jezičnih znakova. U humoru koji stvara jezik svi su humoristički postupci istodobno i stilistički jer smiješan je, prije svega, jezični postupak. Što god humorist činio, čini to u jeziku i jezikom, *poigrava se* jezičnim materijalom. Proučavatelji verbalnoga humora slažu se da je ponavljanje temeljno načelo humora. Kad karikirano oponašanje, nefunkcionalno ponavljanje nekih kretnja i radnji i riječi nadvlada živu, slobodnu individualnost, javit će se smijeh, budući da je riječ o učinku tzv. *mehaničke krutosti* (Bergson, 1987). Ciljevi su toga *ponavljanja radi ponavljanja* igra i karikiranje. Smijeh je djelomice refleks i može se (poput svakog drugog refleksa) uvjetovati jednostavnim ponavljanjem obrazaca, tj. prekomjernim ili besciljnim ponavljanjem (Frye, 2000). Analizirana su ponavljanja glasova (aliteracije, asonance, rima) te ponavljanja riječi i gomilanje. Korpus za analizu čini 12 humorističnih pjesama: *Zdruc proćulića, Lipost, Pisma o Pucinu, Lito, Kobila i bonaca, Gre tovar, Kunpar Mošnje, Prva pisma, Godišće, Kako se sebi digod prištampam, Kuma Mandina u po ovega vika i Kuma Mandina u sutoru ovega vika* iz zbirke *Libro Dubaja Marusa* Šime Vučetića (Vela Luka, 1909. – Zagreb, 1987).

PONAVLJANJA GLASOVA: ASONANCE, ALITERACIJE I RIMA

Žene se u Vučetićevim humorističnim pjesmama često uspoređuju sa životinjskim i biljnim svijetom, a humoristična glasovna sinonimija koja se postiže ponavljanjima glasova pojačava učinak takvih usporedbi. Primjerice, Roza se poistovjećuje s kozom, a Fila s ribom: *Di je pak ona šjora Roza kako koza dobrih sisa,/pa kumača Fila, ona korajozna biližma/šta je čvarala iz čapataka, iz girja od vrisa /1/* (Kuma Mandina u po ovega vika). Ponavljaju se

istim slijedom vokali *o* i *a*: **ona šjora Roza kako koza** (osim u riječi *kako*, gdje je slijed *a, o*), a niz se nastavlja i riječima: **dobrih sisa**. Kuma Fila i glasovno se poistovjećuje s ribom (*biližmom*): **kumača Fila – korajozna biližma**. Filina se znatiželja (*kurioznost*) potvrđuje u sposobnosti proricanja, ali se Fila istodobno i ismijava jer ne gata (ne *čvara*) iz dlana ili kave, nego iz nepravilna komada drva, iz korijena grmolike biljke, vrijesa (*čvara iz čapataka iz girja od vrisa*). Negativna konotacija vezana uz Filu izražena je i apozicijom *kumača*. Pejorativnost se izriče tvorbenim sufiksom *-ača* (kojim se tvore imenice pejorativna značenja, npr. *glupača, lapača*), a spomenuta gatalačka Filina sposobnost izražava se i aliteracijom glasova *č* i *k* te asonancom glasa *a*: **kumača – čvarala iz čapataka**. Asonanca glasa *a* kao da doista izražava Mandinino čuđenje (u smislu: *A? Ma nemoj!*): **Di je pak ona šjora Roza kako koza dobrih sisa, / pa kumača Fila, ona korajozna biližma/šta je čvarala iz čapataka, iz girja od vrisa**.

U istoj je poemi poistovjećivanje klera, neradnika (koje Mandina naziva *ciplima od porta*) i političara pojačano aliteracijom i asonancom: **Mene sadar držu ki kasil na rame svi naši/i popi i cipli od porta i partijaši;/rekla san ti, neću se daviti u kaši** (Kuma Mandina u po ovega vika). Drugi se stih doima kao tautogram, budući da sve autosemantične riječi počinju konsonantom *p*. Asonanca glasa *i* nastavlja se i u sljedećoj strofi: **Ja jin metin sale i urede i portike,/bez diskusije, nadosranja i vike,/čistin od prašine Lenjine i Engelse/i sve ostale drugove i svece,/ja jin pletin vince za grebe i fešte,/ja jin pletin vince za lancune i veste**. Najviši i najnapetiji vokal *i* prenosi dojam vriska, nervoze, napetosti, Mandinine ljutnje i revolta. Negativne emocije prenose se svim riječima koje sadrže vokal *i*. Intonacija u širem smislu (globalna govorna forma) mora prenijeti tu napetost, pa te stihove treba ozvučiti visokim tonom, pojačanim intenzitetom i brzim tempom. U stihovima koji slijede, pjevanje je (i prije pjevanja) ozvučeno: **Zbogun moja od Plitvina vala,/kad san kanta sva si odavala!/A-a-a, a-a-a! Kuma Mandina i barba Šimeto** (Kuma Mandina u po ovega vika). Akanje je asonancom glasa *a* i prije samog *A-a-a, a-a-a!* materijalizirano.

Glasovna podudaranja u rimi također povezuju, poistovjećuju i/ili suprotstavljaju riječi. Raspored rime u analiziranim Vučetićevim pjesmama nema pravilnosti. Rima je u dvama poemama (*Kuma Mandina u po ovega vika* i *Kuma Mandina u sutoru ovega vika*) često isprekidana, ali i parna i nagomilana i unutrašnja. U ostalim je humorističkim pjesmama tek u nekima pravilna (parna je u pjesmama *Lito* i *Kobila i bonaca*). Humorističnost se najčešće postiže time što se fonetskom sličnošću (sličnošću označitelja) povezuju potpuno suprotni ili nespojivi sadržaji. Simeon (1969) govori o tzv. kalamburskom sroku koji se gradi neočekivanim spajanjem riječi, tj. igrom riječi koja se temelji na glasovnoj sličnosti riječi različita smisla. Tako će se u poemi *Kuma Mandina u po ovega vika* dovesti u vezu *reeksporteri* i *cunjeri* i *punpjeri*: *nike stope, niki rang, niki da reeksporteri/ki friški cunjēri, oklopljeni punpjēri*. Osobe koje se bave uvozom robe (*reeksporteri*) dovode se u vezu s vatrogascima u oklopu (*oklopljenim*

punpjerima) i sa svježim pecivima (*friškim cunjerima*). Međutim, *povezivanje nepovezivog* time ne završava: *cunjer* se ne odnosi samo na pecivo (*krušac u obliku malog čunja*), nego znači i *stožasto govno ljudsko*, pa eufonija izaziva smijeh. (Tumačenja tih riječi donosi sâm Vučetić u *Rječniku* na kraju zbirke.) U sljedećim se stihovima na temelju glasovne sličnosti povezuju riječi različita smisla. Jedna od njih najčešće pripada religioznoj ili političkoj ideologiji. Rime preosmišljavaju sadržaje i nasmijavaju (nerijetko i izruguju): *Ni jin do pričesti i kržmē, / obukli su do kolinah kolorite čizme!*; *O Isuse moj na križu, / babure su napale po bižu; za malo soli, za Boga oca, / za malo črvnja iz koca* (kotac je svinjac); *Vajalo je i meni poč u ispovidnicu, / čapat se za Ustav, standard, udicu / meni je zivala bužica, / moja u hladu guzica, / o moja zvizda prejasna Danica!* Daktilske su rime rijetke i zbog toga su posebno obilježene.

Humorističnost se često postiže kombinacijom glasovnih ponavljanja: rimom, homofonskim vezama, aliteracijama, asonancama i anagramima: *I pak di je oni poštir furešti, / prcav na misi i u fešti, / bez kunserva u duši i u faci / ki da je uteka iz paketa, / pripa se od mine, / a bidan je lovi doma miše žene Perinē. / Drage su mu bile po štalami balerine, / hoću reć tuje gaćice i kombineti od svile* (Kuma Mandina u po ovega vika). Jedinstvo prve sadržajne cjeline koja se sastoji od tri stiha, potvrđuje se i glasovnim postupcima. Osim što se riječi *fešti* i *furešti* rimuju, riječ *fešti* potpuno se odražava u imenici *furešti*. S tim se riječima povezuje i riječ *faci*, budući da počinje i završava istim konsonantom i vokalom kao i riječi *fešti* i *furešti*. Riječi *duši* i *faci*, poistovjećuju se glasovno i sadržajno sa završnim riječima prvih dvaju stihova (*fešti, furešti*), a sve se te riječi poistovjećuju i s mjestom radnje – *štalami*. U drugoj se cjelini strah poistovjećuje sa ženom, sintagma *pripa od mine* potpuno se odražava u imenu žene – *Perine* (poštar se boji vlastite žene), a brzina bijega pojačana je glasovnom igrom – vještanim anagramiranjem *uteka iz paketa*. U posljednjim se dvama stihovima (koji čine treću cjelinu), osim rimovanja završetaka stihova, pojavljuje i leoninska rima (*bile – balerine – svile*). Osim toga, riječ *bile* potpuno se zrcali u riječi *balerine*, a *kombinēti* i *balerîne*, osim što su četveroslozi, povezani su i glasovno.

PONAVLJANJA RIJEČI

Pojedine se riječi ponavljaju tako da neposredno slijede jedna iza druge ili da jedna drugu ne slijede uzastopce, nego se ponavljaju nakon razmaka. Mandina se u poemama čak 30 puta Šimetu obraća imenom. Time pokazuje svoju komunikacijsku namjeru, ali istodobno pretjeruje i izaziva smijeh jer Šimeto vrlo malo govori. Zbog čestog ponavljanja, vokativne konstrukcije više ne izražavaju obraćanje, nego funkcioniraju kao poštapalice. U stihovima: *O moj dobri Šimeto, Šimeto, Šimeto, / ja pravo ne znan šta ti je prokleta a šta sveto* (Kuma Mandina u sutoru ovega vika) trostruko ponavljanje Šimetova imena ima funkciju stanke procesiranja. Mandina razmišlja što će dalje reći, njezina je stanaka oklijevanja simptom spontana govora, ali i zbrke. Govorno je ostvarenje tih vokativa poput jek: prvi je vokativ najglasniji, drugi je tiši, a treći najtiši.

Decrescendom koji završava potpunom tišinom, bezglasnom stankom, otvara se mjesto Mandininu priznanju (u drugom stihu). I obraćanje Isusu često funkcionira kao (religijska) poštapalica. Sljedeći stihovi izražavaju kletvu: trostrukim ponavljanjem modalne riječi *neka* i sintaktičkim paralelizmom proklinjanje se pojačava: *Neka zalampa, neka udru u njih sve strile,/neka jin puknu, Gospeti, slipa čriva i kile!!O Isuse moj na križu,/babure su napale po bižu,/o Isuse, za te ni malo ne maru,/ni na putu, ni prid velikin oltarun!* (Kuma Mandina u po ovega vika). Vrhunac smijeha izražava se kulminacijom govornih vrednota: kad se prvi put zaziva Isus, tempo je brz, glas povišen, intenzitet jak, a *Isus na križu* dovodi se u potpuno neočekivanu i smiješnu vezu s *baburama po bižu* (nametnicima na grašku). Drugo je zazivanje ozbiljnije, riječ je o priznanju da se vjerske dužnosti zanemaruju, a to je priznanje tiše, sporijeg tempa i slabog intenziteta, ozbiljnost je time potisnuta u drugi plan, humor ju je nadvladao.

Lične su zamjenice jedno od najčešće korištenih jezičnih sredstava, pogotovo u govorenom jeziku. Iako se, kad ima funkciju subjekta, lična zamjenica ne mora upotrijebiti, česti su primjeri njezine uporabe u poemama. Naglašavajući vlastitu važnost, zamjenicu *ja* Mandina izriče čak 55 puta. Za razgovor je karakteristična izmjena uloga govornika i sugovornika, a zamjenice prvog i drugog lica označuju preuzimanje tih uloga. Međutim, u poemama smijeh izaziva upravo to što ne dolazi do preuzimanja uloga, nego Mandina dominira u ulozi govornika i potpuno nadglasava Šimeta. Stalnim isticanjem sebe Mandina opterećuje tekst već poznatim, tematskim elementima i to je mehaničko ponavljanje smiješno. Zamjenica *ja* najčešće se nalazi na naglašenom, prvom mjestu u stihu: **ja** *mislin da vonja ki puč s patovščinun; Ja* *virujin, to mi duše iz Prigatorija govoru; Ja* *šta znan malo ne sve u pulenti svita; Ja* *san iz donjega sloja brez loja...*

Velolučki govor (na kojem piše Vučetić) nema zamjenicu *ča*, ali ima druge čakavske tendencije: jaku vokalnost i tzv. stari tip akcentuacije s tronaglasnim inventarom: čakavskim akutom, dugosilaznim i kratkosilaznim naglaskom (Moguš, 1977). Najčešće se kao upitna riječ upotrebljava indeklinabilna upitna riječ *šta*. U analiziranom je korpusu lik *što* upotrijebljen samo četiri puta, ali samo jednom kao upitna riječ i to zbog ostvarenja rime: *štã su učinili, di su, što su,/a jöpēt bi te lúpili po nosu* (Kuma Mandina u sutoru ovega vika). Budući da je nenaglašena, manje je afektivna nego upitna riječ *štã*, koja je na istaknutom, prvom mjestu u stihu pa zamjenica *što* funkcionira oslabljeno, poput jeke. Indeklinabilna riječ *štã* izražava veće čuđenje i često se upotrebljava u izazivačkom tonu (u značenju: *ne bojim te se, što mi možeš*) ili kao komentar (*ma nemoj*). Interpunkcijom (uskličnikom) Vučetić kodira upravo takvu interpretaciju: *Štã možeš s tolikin okružnicami/komandami, paragrafima, direktivami...!Štã su se uzoholili, štã li uzobistili!* (Kuma Mandina u sutoru ovega vika). I u sljedećim se stihovima zamjenica *štã* upotrebljava u napadačkom i nepristojnom tonu, a često se u istom pitanju i nekoliko puta ponavlja: *A kad tamo, šta, šta su oni na svitu?; A pa u zadnju, šta može bit,/li štã će se iz ovega okotit?/li šta se ovo sve usfrulalo, sve zapicigalo; A ti, šta, šta sve mučiš i sve*

ništo miriš, an? itd. Ni jedno od tih Mandininih pitanja ne traži odgovor. Poticanje na dijalog je hinjeno, a napadački, nepristojni ton i Mandinina ispitivačka upornost izazivaju smijeh. Da se u navedenim primjerima zamjenica *šitā* zamijeni zamjenicom *što*, ne bi se postigao takav emocionalni učinak i ne bi se izazvao smijeh. U tom bi slučaju naglasak bi na enklitikama (*što sī, što sū, što čěš, što sě...*) pa zamjenica ne bi mogla biti pod rečeničnim naglaskom i njome se ne bi mogla postići afektivnost.

GOMILANJE

Gomilanje riječi jedan je od bitnih Vučetićevih stilističkih i humornih postupaka. U postupku gomilanja svi elementi djeluju kao cjelina, svaki element u nizu kazuje nešto novo, ali i ponavlja sve ostale, jednakovrijedne elemente niza, pa se često gomilanje može označiti i kao *nizanje sinonima* (Vuletić, 2005:98). Nabranjanju kao da nema kraja, a budući da je često asindetsko, gomilanje leksika funkcionira poput rječnika. Toliko se naziva iz životinjskog i biljnog svijeta nabraja, da bi se mogao napraviti rječnik animalonima i fitonima. U humorističkim se pjesmama pojavljuju čak 123 animalonima i 79 fitonima. Među fitonimima je najviše naziva za grožđe i smokve, a među životinjama su najčešće ribe. Mandina često nabraja biljke i životinje kad želi Šimeta prisjetiti na nekadašnji (bolji) život: *A kako si, moj, lovi saldare, kanjce, zdrče, lupi u hobotnicu, u sipu, u sutor čapa lignju!!Kako ti je draga bila brakovina, surica, granjaš, pošip, barjanka, zlatarica, pagadebit, rukatac, grk!!A kako ti je bilo drago trgat babić, cetinku, zasvirat pismu u čurominku!* (Kuma Mandina u po ovega vika). Nakon jednog niza, obično se nastavlja drugi: životinje, načini pripremanja jela, vrste mesa i sl. Često je gomilanje glagolskih imenica (izvedenih sufiksom *-nje* i *-ancija*). U Vučetićevim humorističkim pjesmama takve imenice uvijek nose etiketu pejorativnosti. Da je loše sve što je novo, a dobro je sve što je staro, izrazit će se i parom u kojem je glagolska imenica *pečenje* pejorativno obilježena: *Pa misto pićićoka da in prilog, cušpajz, i misto pancete da in slanina, gute rajz, i misto juhe da in supa, ragu zelenje, i misto pečenega mesa da in pečenje* (Kuma Mandina u po ovega vika). Ono što je novo (jela i/ili nazivi: *cušpajz, slanina, gute rajz, supa, ragu zelenje* i *pečenje*) dolazi iz drugog, nečakavskog, štokavskog jezika. U štokavskom sustavu prozodijske jedinice razlikuju sadržaje imenica (homografa) *pěčēnje* i *pečenje*. *Pěčēnje* je glagolska imenica (od glagola *peći*), a *pečenje* je *ispečeno meso*. U poemi je riječ o *pečenju*, ali s obzirom na distribuciju i inventar naglasaka starog, tronaglasnog čakavskog sustava, tu imenicu treba izgovoriti s akutom: *pečenje*. Meso pečeno u pećnici – *pečenje* novina je (u Mandinino doba) i na kulinarskom i na jezičnom (jadranskom) meniju. Dobro je i cijenjeno samo meso pečeno na gradelama (roštilju), dakle *pečeno meso*. U naglasnu se zbrku uključuje i homograf *pěčēnje*, glagolska imenica od glagola *pečit, bečiti se (poruga)*. U glagolskoj imenici *pečenje* skriveni su, dakle, smijeh i poruga.

Kletva i psovka pripadaju onome što se obično naziva verbalnom agresijom. Mandinine psovke i kletve često su upućene trećim osobama. Gomilanje psovki znak je snažne emotivne angažiranosti: *Šta mi oni drugi tamo zamantani zamiraju,/šta meterbijaju, o šta se kuntreštaju,/šta tu i tamo nabrajaju i šta čekaju/i o oprezu pridikaju/jerbo da ko se u petak smije/da vaja da u nediju suze lije./Evo jin roge!/Čapala jih krepa!/Svak bi jeba kad bi lega!* (Kuma Mandina u sutoru ovega vika). Mandina se ljuti na one koji drugima zamjeraju, koji stvaraju metež, prepiru se, a sami ništa ne poduzimaju. Gomilanjem glagola poistovjećuju se njihovi sadržaji, pa se može govoriti i o nizanju sinonima. U uskličnim je rečenicama leksička razina posve zanemarena, a Mandina je smiješna u svojoj ljutnji jer zapravo ne misli ono što riječima psovke iskazuje. Povišenim tonom, uzlaznom završnom intonacijom, brzim tempom i jakim intenzitetom poistovjećuje se verbalna agresija s onim što slijedi: *Dokli je nas i naših struktura,/biće tanaca, žmulih i lostura/a ne motra, lutine i babura!* (Kuma Mandina u sutoru ovega vika). U prvom su stihu sinonimi: *nas* i *naših struktura* (mi), u drugom se poistovjećuju *tanci*, *žmuli* i *losture* (uživanje u plesu, jelu i piću), a u trećem se stihu nabrajaju imenice koje su sinonimi za nevolju: *motar* je trava, *lutina* je balega, a *babure* su kukci. U navedenim primjerima gomilanja Vučetić istodobno iznosi niz detalja o određenom predmetu, događaju ili, najčešće, o osobi, a sva ta višestruka nizanja riječi nasmijavaju i svojom količinom i svojim neskladom.

GOVORNE VREDNOTE

Proučavanje čitateljeve recepcije pokazuje da se razumijevanje teksta odvija ne samo izravnim, vizualnim, nego i neizravnim, auditivnim putem, tzv. unutarnjim govorom. Da bi tekst mogao prenijeti svoju poruku, moramo ga vratiti u zvuk, a to se može učiniti izravno ili neizravno, u vanjskom svijetu ili u slušnoj imaginaciji. *Svekoliko verbalno izražavanje, bilo zapisano, tiskano ili kompjuterizirano, neizbježno je i zauvijek povezano sa zvukom* (Ong, citirano prema: Biti, 2000:551). O važnosti govornoga ostvarenja govori i sâm Vučetić: *Slobodni je stih negacija stope, on je sredstvo neposrednijeg, čak do naturalizma dovedenog izražavanja emotivnoafektivnih moći. (...) Od slobodnog stiha razvio se razlomljeni, stepenasti stih u kojemu su osobito iskorišćivane osnovne vrednote izraza jezika, tj. zvuk i pokret, a zatim pauze iz kojih su izvučeni razni odmori* (Vučetić, 1960:223). Stilistika kao nauka o afektivnoj vrijednosti izraza bavi se isključivo zvukovnim ostvarenjem govora. Svaki se stilistički postupak, pa onda i svaki postupak verbalnog humora, može promatrati kroz zvukovno ostvarenje (zato se u postupcima ponavljanja već govorilo o govornim vrednotama). Da bismo tekst razumjeli, ono što čitamo moramo čuti. Vučetić nam tekстом uspijeva prenijeti zvuk i pokret, tj. zvukovna i pokretna obilježja jezika i to osobito u poemama, u kojima Šimetovu i Mandininu komunikaciju i čujemo i vidimo. Pokušat će se istražiti neka sredstva govornoga glasa, tj. govorne vrednote koje su čujne i vidljive u Vučetićevim stihovima i koje se koriste da bi stvorile humoristični učinak.

Grafička rješenja sugeriraju govornu i afektivnu snagu uzvikā. Uzvici su motivirani govorni znakovi, *njihovo je govorno ostvarenje predmet sâm* (Vuletić, 1999:252). Analizirat će se nekoliko primjera takvih motiviranih govornih znakova: *Ja, ja nisan kriv/šta san svojevogar i živ* (Prva pisma); *I pã, ja-a, zaradi čega tako sveja mučiš* (...) *Ja-ja-a, ona mala debelona,/noge su joj ki u velega slona* (Kuma Mandina u po ovega vika). Vučetić ne obilježava dosljedno nazalizirane vokale (koji su karakteristični za velolučki govor), ali iz konteksta je jasno da je u prvom primjeru prva riječ *jã* uzvik (jao), a da nakon nje slijedi zamjenica (*jã*). U drugom se primjeru uzvikom *ja-a* izražava (vîčē!) još jači stupanj čuđenja, pa se njime izražava i dodatni afektivni sadržaj: prijekor. U trećem je primjeru uzvik najjači: *ja-ja-a*. Triplikacijom se ukazuje na veliku govornu energiju, a dodaje se i još jedan sadržaj: osim čuđenja i prijekora (zbog debljine) tim se uzvikom izražava smijeh (i podsmijeh, debljina se izruguje). Moglo bi se govoriti i o stupnjevanju uzvika. Prvi je stupanj ili pozitiv *ja*, komparativ *ja-a*, a superlativ *ja-ja-a*. To će se stupnjevanje izraziti duljenjem vokala, ponavljanjem sloga, visokim tonom, porastom intenziteta i uzlaznom (u posljednjem primjeru izrazito uzlaznom) intonacijom. Smijeh u posljednjem primjeru trebalo bi suoszvučiti. I smijeh i govor vrste su ljudskog glasanja, ali je govor, za razliku od smijeha (i svih ostalih ljudskih glasanja) jezično glasanje. U posljednjem primjeru čujemo i govor i smijeh. Uostalom, i predložena je govorna interpretacija zvukom slična smijehu.

Obavijesti o Mandininim i Šimetovim pokretima lica, glave, ruku i tijela (o mimici i gestama) potiču i podupiru verbalni humor. Glagol *klimati* podrazumijeva da slušatelj (Šimeto) odobrava Mandinine riječi. Neverbalnim znakom, klimanjem, Šimeto potvrdno odgovara: *Ti tu klimaš da bi vajalo blago,/da bi vajalo bit dobar i da ti ni drago/lajat na čagje i ofendit bidne jude/kad jin je i onako put pun prude* (Kuma Mandina u po ovega vika). Smijeh izaziva Šimetovo anticipirano klimanje, neverbalno *da(da)kanje*. U formi neupravnog govora ne kriju se Šimetove, nego Mandinine riječi. Naime, Šimeto šuti, a Mandina govori: *treba blago, treba biti dobar*. Šimeto njezine riječi odobrava klimanjem, a Mandinina ih prepričava kao da su njegove. Smijeh izaziva nastavak koji je potpuno neočekivan: *i da ti ni drago lajat na čagje i ofendit bidne jude*. Ako je i moguće da je Šimeto ono prethodno govorio, ovo sigurno nisu njegove riječi i nemoguće je zamisliti da ih odobrava klimanjem. Razotkriva se ono što izrijekom nije rečeno: Mandina *laje na čagje* i time vrijeđa *bidne jude*, a pritom se i ljuti na Šimeta kojem to njezino ponašanje nije drago. Mandina iskorištava Šimetovu šutnju da bi izrazila svoj afektivan i negativan stav, osudu drugih. Međutim, prepletanje Mandinina i Šimetova govora nastavlja se: atribut *bidne* pripada Šimetu jer on je taj koji suosjeća s ljudima. Budući da Šimetovo suosjećanje sugovornica ne razumije (štoviše, ljude naziva *čagjima*), govornim će se vrednotama izraziti Mandinin podsmijeh prema tom atributu. U stihu:

Ti tũ klīmāš da bi vajãlo blãgo ↓

pod rečeničnim su naglaskom riječi: *klimaš* i *blago*, tempo je spor, završna intonacija je silazna, a intenzitet je slab. Stih koji slijedi sastoji se od dviju intonacijskih jedinica:

da bi vajālo bīt dōbār ↘ i *da ti nī drāgo* ↘

Silaznom intonacijom i stankom nakon osmog sloga završava prva intonacijska jedinica. Tempo je i dalje spor, ali je završna silazna intonacija toga stiha nešto viša i intenzitet je jači, a pojačan je izgovor riječi *dobar* i negacije *nī*. Sljedeći je stih obilježen jakom afektivnošću koja je kodirana opkoračenjem: intenzitet se naglo pojačava (već glagolom na početku stiha, koji je opkoračenjem dodatno istaknut), tempo je brži, a sve su (punoznačne) riječi istaknute pojačanim intenzitetom jer su sve važne za razumijevanje poruke. Ipak, najjače je istaknuta riječ *bidne* (budući da je Mandina negativno etiketizira). Taj stih treba izgovoriti gotovo skandirajući i s ravnom završnom intonacijom:

lajat na čagje i ofendit bidne jude ↘

Mandina svoju misao završava silaznom intonacijom, s trima remama i u izazivačkom tonu:

kād jin je i onāko pūt pūn prūdē. † †

Ironija se mora izraziti govornim vrednotama jer je značenje toga stiha: *Ma nemoj, stvarno im je teško!* Taj je sadržaj u suprotnosti s leksičkim sadržajem, budući da Mandina govori o tome da je Šimeto pun razumijevanja za one kojima je životni put težak, pun koprive (*prude*). Navedeni stih funkcionira kao Mandinin komentar, kao njezin podsmijeh koji je i očekivan jer samo nastavlja s osudom Šimetove naivnosti. I podsmijeh se može ozvučiti: nezavršna, ravna intonacija (koja se u govoru često javlja u pozdravima i uzvicima, a karakteristična je i za dječji govor) trebala bi upućivati na nedovršenost Mandinina iskaza. Takav ravan ton njezinu će govoru dati efekt generalizacije i distanciranja, a implicirat će dosadu, sarkazam kao i odsutnost emocionalne uključenosti. Završnu riječ u intonacijskoj jedinici (*prude*) treba izgovoriti s produljenim završnim slogom i vibratom pa će cijeli stih zvučati ne samo ironično, nego i pomalo infantilno jer je Mandina često smiješna baš zato što se ljuti kao malo dijete. Ironija i podsmijeh nastavljaju se i u sljedećim stihovima: *Ti to ništa hoćeš objektivno, an,/moj od FRONTE huncutu, šunpražan ki kapitan?/Šta ćeš tu ti meni da ja budin lija,/kad je sve do vrata oholija?* (Kuma Mandina u po ovega vika). Sadržajna je kulminacija izražena kulminacijom govornih vrednota. Intenzitetski je najistaknutija riječ FRONTE (što je i grafički, verzalom, istaknuto), Onaj koji i sam pripada Narodnoj fronti nikako ne može biti objektivan, budući da mora braniti stavove Fronte koje je član. U posljednjim dvama (već analiziranim) stihovima Mandina prenosi, ali i komentira ono što (vrijeđajući je) o njoj govore. Svi ti primjeri pokazuju da ozvučenje jest interpretacija. Verzalom Vučetić ističe rečenični naglasak. I riječi OKEJ i ACIJA treba izgovoriti jačim intenzitetom, to su ključne riječi u stihovima: *Da ne znan reć OKEJ kad su furešti usrid lita/i kad te svak za jastoge pita?(...) a sadar niki*

standardi, federacija,/vikun ništo na ACIJA kako zafrkancija (Kuma Mandina u po ovega vika). Verzalom nije istaknut samo kontrast engleskog i čakavskog jezika, nego je njime signaliziran rečenični naglasak. Pojačan intenzitet izražava Mandininu samohvalu i izaziva smijeh: Mandina *zna reć OKEJ*, ali ne zna značenje tog anglizma. Osim pojačanog intenziteta, velika slova znak su i pojačanog emotivnog naboja, afektivnog izraza. Slika govora izražena je pismom, veličinom slova, pa bi se taj postupak mogao nazvati kaligramskim.

Obilježja svakodnevnne, govorne situacije autentično se prenose i deiktičkim sredstvima, kojima nas obavještavaju o predmetima i ljudima koji su prisutni u tom Šimetovom i Mandininom mogućem svijetu. Mandina upravlja Šimetovom pažnjom, upotrebom trećeg lica upućuje na nesudionike govornoga čina (na one koji se promatraju kroz prozor): *Je li vidiš one tamo za koltrinin kroz punistru (...) Kako je oni stepejahan, a žena mu dudujasta,/a kako je ona čintrasta, pohupna, puzdrasta/i ona bublasta blizu one pune krasta./Ona je začihorana vezala fijkok ki podosaćinu/i čini se šesna a izila bi ti i rankavu pračevinu* (Kuma Mandina u po ovega vika). Dok to izriče, može se pretpostaviti čak i postojanje Mandinine deiktičke geste pokazivanja prstom jer bi bez nje bilo teško razumljivo koga to Mandina kritizira, tj. tko to (najčešće svojim fizičkim izgledom) izaziva smijeh i porugu. Vučetić nam kroz Šimetovo ponašanje neizravno i potvrđuje postojanje takvih Mandininih ilustrativnih gesta. Naime, u tim stihovima Mandina Šimeta ne kritizira (a što je rijetko i neobično), iz čega se može zaključiti da je ovaj put on pozorni promatrač. S njim su onda i čitatelji uvučeni u promatranje pa se i oni smiju promatrajući sve te ljude iz Mandinine perspektive.

ZAKLJUČAK

Ponavljanje kao temeljni postupak stvaranja verbalnoga humora i analiza govornih vrednota kojima se stvara humor u ovom su radu proučavane u pjesmama iz zbirke Šime Vučetića za koje je autorica članka, na temelju vlastite humorne kompetencije, utvrdila da su humoristični. Tekst je humorističan ako nasmije slušatelja, ali humorna kompetencija stječe se odgojem i obrazovanjem, pa su razlike među nositeljima velike. Humor možemo i ne primijetiti, a kad ga pak otkrijemo, možemo se, ali se i ne moramo nasmijati (ima ljudi koje je vrlo teško nasmijati). Teškoća je u tome što ne postoji obavezna veza, niti zakonitost između komičnog objekta i čovjeka koji se smije (i zato je teško definirati što je humor). U postupku ponavljanja jedinica koja se ponavlja ne nosi nove sadržaje, pa je sam čin ponavljanja svojom nefunkcionalnošću smiješan (funkcionalan je u smislu stvaranja humora). U istoj se funkciji upotrebljava i postupak gomilanja u kojem višestruki nizovi riječi nasmijavanju i svojom količinom i svojim neskladom. Svaki se humoristički, a to znači i stilistički postupak promatra kroz zvukovno ostvarenje. Pokazalo se da govorno ostvarenje često nije u skladu s tekстом, tj. da se glasom izražava neki drukčiji ili posve suprotan sadržaj. Tad se leksički (jezični) sadržaj potiskuje u drugi plan, a postaje važniji i snažniji

sadržaj izražen glasom. Razotkrivanje sadržaja izraženih glasom često rezultira humorom.

/1/ Sva su isticanja i obilježavanja naglasaka moja, J.V.D.

REFERENCIJE

- Attardo, S.** (1994). *Linguistic Theories of Humor*. Berlin – New York: Mouton de Gruyter.
- Bergson, H.** (1987). *Smijeh*. Prijevod: Brlečić, B. Zagreb: Znanje.
- Biti, V.** (2000). *Pojmovnik suvremene književne teorije*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Frye, N.** (2000). *Teorija mitova*, u: Anatomija kritike. Zagreb: Golden marketing.
- Moguš, M.** (1977). *Čakavsko narječje*. Zagreb: Školska knjiga.
- Vučetić, Š.** (1960). *O našem stihu*, u: Između dogme i apsurdna. Zagreb: Matica hrvatska.
- Vuletić, B.** (1999). *Prostor pjesme*. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.
- Vuletić, B.** (2005). *Fonetika pjesme*. Zagreb: FF press.
- Simeon, R.** (1969). *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva I i II*. Zagreb: Matica hrvatska.
-

Jelena Vlašić Duić

Faculty of Humanities and Social Sciences, Zagreb
Croatia

VERBAL HUMOR IN CHAKAVIAN POETRY BY ŠIME VUČETIĆ

SUMMARY

This investigation of verbal humor is based on the Croatian literature written in Chakavian literary language, namely, humorous poems from the book of poems Libro Dubaja Marusa by Šime Vučetić. Two aspects of verbal humor are analysed: repetitions, the basic procedure of verbal humor, and spoken realization of humor. Units included in repetitions do not have new semantic content, rendering the whole process of repeating humorous, due to the absence of linguistic function. A similar effect is achieved by the process of accumulation, whereby a multitude word clusters produce humorous effects through their number and awkwardness. Instances of verbal humor are observed through their auditory realizations, revealing a plethora of vocal possibilities in the creation of humoristic effects.

Key words: *Vučetić, Šime
verbal humor, spoken language features, literary analysis,
Chakavian poetry, Croatian literature*
